

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหนด ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ธนาคารน้ำเป็นกรณีศึกษา และศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการใช้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนเมษายน 2548 – เดือนเมษายน 2549 วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น ร่วมในการทำธนาคารน้ำ ร่วมเวทีประชุม เสนอศึกษาธรรมชาติร่วมกับนักเรียน ร่วมกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ฯลฯ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และนำเสนอผลโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

1. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษามาสรุปและประมวลเป็นข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และที่ตั้งของชุมชนตะโหนดอยู่ในบริเวณเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตป่าต้นน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่าและแหล่งน้ำ บริเวณที่ตั้งของชุมชนตะโหนดจึงมีลักษณะเป็นเนินเขาและลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก สลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ และพื้นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำเกษตร ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จึงเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และพบว่าชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีหลักฐานจากการค้นพบวัดถ้ำหัวช้าง ซึ่งเป็นวัดร้างที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเขียนบางแก้วว่าเป็นวัดหนึ่งขึ้นกับคณะป่าแก้วหัวเมืองพิจิตร ภายในถ้ำพบ

พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย และยังขุดพบพระพุทธรูปสำริดศิลปะอุทอง บริเวณวัดร้างในชุมชนตะโหมด ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ (ชัยวุฒิ พิชะกุล, 2529 : 1242 อ้างถึงใน คำานวณ นวลสนอง, 2543 : 33) พื้นที่แถบนี้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารก่อให้เกิดลำคลองที่สำคัญ 4 สาย คือ คลองตะโหมด คลองกง คลองหัวช้างและคลองโหละจังกระ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มาอย่างยาวนาน จนก่อให้เกิดการตั้งสมเป็นภูมิปัญญาในการจัดการป่าต้นน้ำ ตะโหมดในปัจจุบันจึงขึ้นชมบรรพบุรุษในสมัยนั้นว่าเป็นผู้มีวิสัยทัศน์อันยาวไกล ที่ได้เลือกชุมชนตะโหมดแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัย เพราะทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้และสายน้ำในบริเวณนี้เหมาะและเอื้อต่อการประกอบอาชีพ ทั้งการทำนา การทำสวน และการทำไร่ มีแหล่งน้ำ ห้วย คลอง หนอง บึง เป็นที่อยู่อาศัยของ กุ้ง หอย ปูและปลา สามารถหากินได้โดยไม่ต้องขาดแคลน ด้วยลักษณะสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของคนในชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดพัฒนาการของวัฒนธรรมชุมชน จนเกิดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างไปจากชุมชนอื่น

1.2 วัฒนธรรมชุมชนของชุมชนตะโหมดที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ *ระบบการผลิต* ในอดีตชุมชนตะโหมดมีระบบการผลิตเพื่อยังชีพ อาศัยแรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก ปัจจุบันชุมชนได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นแบบกึ่งยังชีพ มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งการทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้และทำนา นอกจากนี้ภายในชุมชนตะโหมดได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบในการต่อรองจากภาคทุน โดยการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในรูปของกลุ่มและชมรม ส่วนการแลกเปลี่ยนผลผลิต จากเดิมภายในชุมชนและระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อความพอเพียง ในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเงินตราในรูปของ “ตลาดนัด” ทำให้มีผลผลิตมาแลกเปลี่ยนมากขึ้น และสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของเครือข่ายหมู่บ้านในช่วงสมัยปัจจุบัน *ระบบความสัมพันธ์* ภายในชุมชนตะโหมดมีลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่ละครอบครัวมีการจัดระบบงานให้แก่สมาชิก ในด้านการแก้ไขและคลี่คลายความขัดแย้งในชุมชนตะโหมด ปัจจุบันยังอาศัยคำปรึกษาแนะนำจากพระสงฆ์ ไต่ถามหม่อมและผู้อาวุโสในชุมชนเป็นลำดับแรกก่อนเสมอ บทบาทของผู้อาวุโสในชุมชนตะโหมดมีส่วนสำคัญที่ทำให้ตะโหมดมีความเป็นชุมชนและอยู่กันอย่างสงบและสันติในปัจจุบัน นอกจากนี้ระหว่างชุมชนกับชุมชนก็มีระบบความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่อดีต โดยการแลกเปลี่ยนผลผลิต ก่อให้เกิดเครือข่ายและระบบเกลระหว่างชุมชน *ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ* เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมกับศาสนาหลัก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ทั้งสองศาสนาได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยบางครั้งใช้

วัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในชุมชนตะโหมดมี 2 ลักษณะ คือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัว เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าป่าเจ้าเขา ความเชื่อเรื่องทวดหัวช้าง ความเชื่อที่ปรากฏจากการจับผี ส่วนความเชื่อดั้งเดิมอีกลักษณะหนึ่งคือ การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่บรรพบุรุษได้ส่งสมถ้ายทอดมา ชาวบ้านตะโหมดจะแสดงออกถึงความเคารพต่อบรรพบุรุษด้วยการจัดงานบุญในวันสารทเดือนสิบ การให้ความเคารพต่อพ่อท่านช่วย (พระอธิการช่วย อินทสโร) และการจัดประเพณีสองศาสนา ดังนั้นระบบการผลิตระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนตะโหมดดังกล่าว เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าชุมชนตะโหมดยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เหนียวแน่น แม้นในปัจจุบันก็ยังคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างแจ่มชัด มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แต่ละยุคได้อย่างสมสมัย โดยมีได้ละทิ้งรากฐานเดิมของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนตะโหมดสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนาศาสนาสมัยใหม่และสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่ดำรงอยู่นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำมาใช้เพื่อพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้เกิดความยั่งยืน โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนสามารถพิสูจน์ตัวเองได้ในระดับหนึ่งแล้วว่า สามารถดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วยตนเองทั้งการจัดการดิน น้ำ และป่า เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดทำธนาคารน้ำ และการร่วมกันทำเกษตรธรรมชาติ ก่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งต่อธรรมชาติและความเป็นชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน

1.3 การที่ชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ได้ช่วยให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเกิดพลังแห่งความศรัทธา ความรักต่อบ้านเกิดและความคิดที่จะทำประโยชน์ต่อชุมชนและสาธารณะ ทำให้วัดเป็นที่พึ่งพิงสำคัญ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางในการพบปะพูดคุยของชุมชนและบุคคลภายนอก และวัดตะโหมดยังเป็นสถานที่ใกล้เคียงข้อพิพาทหลายคู่กรณี สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีรูปแบบและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น จึงจัดตั้งเป็น “สภาลานวัดตะโหมด” ในปี 2538 ประกอบด้วยองค์กรย่อย 3 องค์กร คือ องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนาและองค์กรทางราชการ กิจกรรมที่ทางสภาลานวัดตะโหมดได้ร่วมดำเนินการ คือ การจัดกิจกรรมในงานประเพณีประจำปีของชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การดูแลจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง การทำธนาคารน้ำและการทำโครงการนิคมเกษตรกรรมนาแค นับเป็นการดึงทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเป็นทุนของชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นอำนาจต่อรองและสร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ ดังนั้นวัดตะโหมด จึงมีความหมายสำหรับคนในชุมชนตะโหมดในสองลักษณะด้วยกัน คือ ประการแรกเป็นความหมายในเชิงพื้นที่ เป็นสถานที่นัดพบแลกเปลี่ยนเรียนรู้

และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ประการที่สอง มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ เป็นศูนย์รวมจิตใจ สร้างความรู้สึกในความเป็นชุมชนเดียวกันให้กับสมาชิกในชุมชนตะโหมดทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิม เนื่องจากต่างมีความเชื่อร่วมกันว่าเป็นลูกหลานของโตะหมาด บรรพบุรุษเดียวกันของชุมชน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชาวพุทธและชาวมุสลิมในตะโหมดยังคงแน่นแฟ้นมาจนถึงปัจจุบัน

1.4 การทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมดเป็นกระบวนการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติที่ชุมชนให้ความสำคัญต่อแนวความคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม การทำธนาคารน้ำดังกล่าวจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง ทางแกนนำในสถานาวัดตะโหมดมองว่าการจัดการป่าควรดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการน้ำและดิน จึงจะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวมและมีประสิทธิภาพ ประกอบกับภายในชุมชนตะโหมดและชุมชนใกล้เคียงเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภคในช่วงฤดูแล้ง การทำธนาคารน้ำจึงเริ่มขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2545 นำโดยพระสงฆ์วัดตะโหมดเป็นผู้เริ่มดำเนินการสร้างธนาคารน้ำ โดยได้นำภูมิปัญญาในการทำทำนบหัวนา แนวคิดจากการเรียนรู้วิธีการสร้างทำนบชาวป่า และแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงแนะนำให้ใช้ฝายแม้ว (check dam) หรือฝายอย่างง่ายเพื่อชะลอความชุ่มชื้นให้กับป่าไม้ มาปรับใช้ในการทำธนาคารน้ำ จนก่อให้เกิดธนาคารน้ำ 3 รูปแบบ ด้วยกัน คือ ธนาคารน้ำแบบไม่ถาวร แบบกึ่งถาวรและแบบถาวร การทำธนาคารน้ำในแต่ละแห่ง ต้องอาศัยความร่วมมือและกำลังคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ดังนั้นทางสถานาวัดตะโหมด จึงเป็นแกนกลางในการประสานงานเพื่อให้เกิดกลุ่มในการทำธนาคารน้ำ โดยแบ่งกลุ่มรับผิดชอบตามพื้นที่ แต่ละกลุ่มได้ร่วมกันกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากธนาคารน้ำ และรณรงค์สร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านตลอดลำน้ำ ได้เห็นความสำคัญของการทำธนาคารน้ำ สร้างจิตสำนึกในการช่วยกันประหยัดน้ำมากยิ่งขึ้น

1.5 ผลที่เกิดขึ้นจากการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงที่ได้รับ คือ ทำให้ปริมาณน้ำในลำห้วย ลำธาร ลำคลองมีเพิ่มขึ้นจากเดิมและมีน้ำตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้อย่างเพียงพอในการอุปโภค บริโภคและการเกษตร เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาธรรมชาติชนิดต่าง ๆ และเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศ ส่งผลให้พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ สามารถกักเก็บตะกอนไม่ให้ไปทับถมลำคลองตอนล่าง และสามารถป้องกันน้ำท่วมในช่วงหน้าฝนได้ ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นทางอ้อม คือ ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่และประกอบอาชีพในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรทัดกับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ได้เห็นความสำคัญและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำและดูแลรักษาทรัพยากรป่าต้นน้ำและสัตว์ป่า ก่อให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ปริมาณการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขา

บรรทัดลดน้อยลง รวมถึงการลักลอบตัดไม้และการล่าสัตว์ป่าลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้ยังเป็นต้นทุนในการรักษาแรงใจของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน รวมทั้งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน สร้างความสัมพันธ์อันดี จนเกิดเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นพลังในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน ผลที่เกิดขึ้นดังกล่าวนับว่าเป็นดอกเบี๋ยอันเกิดจากการทำธนาคารน้ำที่ชาวบ้านได้รับในปัจจุบันและอนาคต

1.6 การที่ชุมชนตะโหมดสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในสถานการณ์ปัจจุบันได้นั้น เนื่องจากปัจจัย 2 กลุ่มด้วยกัน คือ ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบายการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก และปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของผู้นำ องค์กรชุมชนเข้มแข็ง องค์กรความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เมื่อพิจารณาปัจจัยทั้งสองกลุ่มนี้ใหม่พบว่า ปัจจัยเหล่านี้เป็นทั้งปัจจัยบวกและปัจจัยลบ ปัจจัยบวกประกอบด้วย กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของผู้นำชุมชน องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ปัจจัยบวกเหล่านี้สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ภายในชุมชน โดยผ่านระบบคิดและเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันเป็นทั้งแรงกระตุ้นและหนุนเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน และสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่มาเป็นพลังขับเคลื่อนให้คนในชุมชนมาร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ และร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชน โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ส่วนนโยบายการพัฒนาและนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า เป็นได้ทั้งปัจจัยบวกและปัจจัยลบ เนื่องจากนโยบายของรัฐเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาทางสังคม รวมไปถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ ส่งผลให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนในชุมชนรับวัฒนธรรมกระแสใหม่มากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นกับชุมชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย เมื่อพิจารณาในประเด็นดังกล่าว นโยบายของรัฐจึงเป็นปัจจัยลบ สำหรับชุมชนตะโหมดเมื่อได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ วิฤติเหล่านี้กลับเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันหาทางออก เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงเกิดการนำวัฒนธรรมชุมชนมาปรับประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะ

ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ดังกล่าว นโยบายของรัฐจึงเป็นปัจจัยบวกที่กระตุ้นให้ชุมชนตะโหมคเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนมากยิ่งขึ้น

สำหรับปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีส่วนให้ชุมชนสามารถดึงวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ นั่นคือ ศักยภาพของผู้นำชุมชน ชุมชนตะโหมคมีผู้นำที่มีศักยภาพ และส่วนใหญ่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ ประกอบด้วยพระสงฆ์ โตะอิหม่ามและชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำที่มีทุกวัยในชุมชนตะโหมค ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของชยุต อินพรหม (2547) ที่พบว่าผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นผู้จุดประกายและกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าดั้งเดิมของความเป็นชุมชน โดยการประยุกต์วัฒนธรรมดั้งเดิมให้เหมาะสมเข้ากับยุคสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ด้วยการนำมาสอดแทรกเข้ากับประเพณี พิธีกรรม กิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมคเป็นกรณีศึกษา สามารถนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้ดังนี้

2.1 การอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยแยกอภิปรายตามประเด็นดังนี้

2.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมชุมชนกับการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมค

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมคเป็นกรณีศึกษานั้น ถือว่าเป็นมิติที่สำคัญด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่นำเอาวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ประโยชน์ ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยเช่นกัน ดังนั้นวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏในกระบวนการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมคมีดังนี้

2.1.1.1 ระบบการผลิต

ชุมชนตะโหมคมีระบบการผลิตด้านเกษตรกรรมเป็นหลักมาตั้งแต่อดีต ทรัพยากรน้ำจึงเป็นปัจจัยการผลิตสำหรับชุมชนมาช้านาน ปัจจุบันปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นปัญหาสำคัญของชุมชน ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อระบบการผลิตโดยรวม การสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมค เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองระบบการผลิตด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ในขณะเดียวกันการ

จัดแบ่งกลุ่มเพื่อรับผิดชอบในการทำธนาคารน้ำจะสัมพันธ์กับพื้นที่ทำการเกษตรของสมาชิกแต่ละกลุ่ม คือ สมาชิกของแต่ละกลุ่มที่ทำธนาคารน้ำจะมีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ในละแวกเดียวกันกับบริเวณลำห้วย ลำคลองที่ทำธนาคารน้ำ เพื่อสะดวกในการใช้น้ำและการดูแลจัดการธนาคารน้ำ ไม่เป็นการเพิ่มภาระในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้การจัดทำท่อส่งน้ำจากธนาคารน้ำ เพื่อแจกจ่ายน้ำให้กับชาวบ้านเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับระบบการผลิต โดยผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในละแวกเดียวกันจะร่วมกันทำท่อส่งน้ำและใช้น้ำร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดน้ำและลดค่าใช้จ่าย

2.1.1.2 ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

ชุมชนตะโหมดมีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติสืบเนื่องมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างพี่น้องระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม นำไปสู่การร่วมมือช่วยเหลือกันในงานกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อย่างการทำธนาคารน้ำได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เพราะการทำธนาคารน้ำแต่ละจุดต้องอาศัยกำลังคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป สมาชิกในแต่ละกลุ่มนอกจากจะช่วยกันทำธนาคารน้ำบริเวณที่ตนรับผิดชอบแล้ว ยังช่วยกันทำธนาคารน้ำบริเวณอื่นเมื่อมีการออกปากขอแรงให้ช่วยกันทำในบริเวณที่มีความยากลำบากในการดำเนินการ และต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมากในการขุด อุดปรุเพื่อสร้างธนาคารน้ำ นอกจากนี้สมาชิกที่สังกัดกลุ่มธนาคารน้ำแล้ว ยังมีชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดได้เข้ามาช่วยกันสร้างธนาคารน้ำ ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ นอกจากนี้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติทำให้ลดความขัดแย้งในการใช้น้ำ เพราะเมื่อเกิดปัญหาจะมีการพูดคุยกันอย่างเปิดใจและมีลักษณะพึ่งพากันมากกว่าต่างคนต่างอยู่

กระบวนการทำธนาคารน้ำยังทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนตะโหมดกับชุมชนอื่น ๆ และช่วยขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะการทำธนาคารน้ำได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐทั้งในด้านงบประมาณและความรู้ทางด้านวิชาการ เมื่อการทำธนาคารน้ำประสบความสำเร็จ ทำให้หน่วยงาน องค์กรและชุมชนใกล้เคียงเข้ามาศึกษาดูงานกระบวนการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมดอย่างต่อเนื่อง เช่น ชุมชนในเขตเทือกเขาบรรทัดฝั่งจังหวัดตรัง ได้เข้ามาศึกษาการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และแนวทางการแก้ปัญหาของทรัพยากรป่าต้นน้ำ ด้วยความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดเครือข่ายของชุมชนต้นน้ำในการดูแลและจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน

ผู้วิจัยพบว่า ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีส่วนสำคัญทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมด สอดคล้องกับการศึกษาของธรรมศาสตร์ โสคติพันธุ์ (2548) ที่ได้สรุปไว้ว่าฐานเครือข่ายทางสังคมของชุมชนตะโหมดเกิดขึ้นจากความเป็นเครือญาติ

โดยมีพัฒนาการของเครือข่ายทางสังคมที่มีความเข้มข้นและเป็นระบบมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเริ่มจากยุคอดีต จนประสบการณ์ที่สั่งสมตกผลึกให้เกิดการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำงาน และมีการขยายเครือข่ายและสืบทอดอุดมการณ์และความรู้ โดยเน้นการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถรับมือกับผลกระทบจากภายนอกที่เข้ามาอย่างรวดเร็วตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ถือได้ว่าระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชุมชนตะโหมดมีความแข็งแกร่งสูง และเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลดีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งต้องอาศัยการเคารพกติกาชุมชนและการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน

2.1.1.3 ระบบศาสนา

ในกระบวนการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด พระสงฆ์วัดตะโหมดมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นผู้ริเริ่มในการทำธนาคารน้ำตัวแรก จนชาวบ้านเห็นคุณค่าและเข้าร่วมในการทำธนาคารน้ำ นอกจากนี้ยังได้บริจาคปัจจัยเพื่อซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการสร้างธนาคารน้ำ พระสงฆ์จึงเป็นแกนนำหลักในการสร้างธนาคารน้ำและการจัดการน้ำของชุมชน เพราะชาวบ้านให้ความเลื่อมใส ศรัทธา เมื่อพระเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติชอบและทำประโยชน์เพื่อชุมชน จนก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำธนาคารน้ำมากยิ่งขึ้น

2.1.1.4 ระบบคุณค่า ความเชื่อและพิธีกรรม

ชาวบ้านชุมชนตะโหมดให้คุณค่าและความเคารพต่อธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมาตั้งแต่อดีต ซึ่งแสดงออกโดยการให้ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณต่อสิ่งต่าง ๆ บริเวณที่สร้างธนาคารน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าต้นน้ำ โดยชาวบ้านมีความเชื่อมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า บริเวณดังกล่าวมีทวดหัวช้างเป็นเจ้าป่าที่คอยดูแลรักษาอยู่ หากจะกระทำการใด ๆ จะต้องบอกกล่าวเพื่อขอมลาโทษเสียก่อน ด้วยลักษณะความเชื่อดังกล่าวชาวบ้านจึงแสดงออกโดยผ่านการทำพิธีกรรม ซึ่งในกระบวนการทำธนาคารน้ำ ชาวบ้านได้ทำพิธีกรรมเพื่อขอมมาหรือขออนุญาตในการทำธนาคารน้ำ และเพื่อต้องการให้ทวดหัวช้างคอยคุ้มครองให้การทำธนาคารน้ำสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยการนำอาหารคาวหวานมาทำพิธีเช่นไหว้ เช่นเดียวกับการไหว้เจ้าที่ จะเห็นได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมที่สอดแทรกในกระบวนการทำธนาคารน้ำดังกล่าว เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าชุมชนต้องการสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในจิตใจ ได้ตระหนักต่อความสำคัญและรู้สึกรักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของตนมากกว่ามองธนาคารน้ำเป็นเพียงแค่สิ่งก่อสร้างเท่านั้น คุณค่าที่เกิดขึ้นทางจิตใจสะท้อนให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาของบุญยงค์ เกศเทศ (2539) พบว่า ป่าปู่ตาทั้งพื้นที่และต้นไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผีปู่ตาเป็นกลไกจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพลังเหนือธรรมชาติ โดยผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา ป่าปู่ตานอกจากจะเป็นสัญลักษณ์

ของความเคารพ และความเชื่อในผีบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ การจะนำทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าป้อนไปใช้ประโยชน์ชาวบ้านจะต้องกล่าวคำขออนุญาตจากผีปู้ตาเสมอ มิฉะนั้นชาวบ้านเชื่อว่า จะได้รับการลงโทษจากผีปู้ตาในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นระบบความเชื่อได้เข้ามาเป็นหลักในการควบคุมจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด

2.1.1.5 ภูมิปัญญา

การทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด เป็นกระบวนการจัดการน้ำที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งชุมชนตะโหมดได้สะสมประสบการณ์ ปรับประยุกต์ความรู้ดั้งเดิมกับความรู้นิยมใหม่และได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำธนาคารน้ำให้กับกลุ่มเยาวชน ในขณะที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อใช้ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของค่านวน นวลสนอง (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีการจับฝิ่งของชาวบ้านตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า ระบบนิเวศชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญของการก่อเกิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรู้ ความคิด ประสบการณ์และความเชื่อ ที่มีการถ่วงถ่วง สังคม ปรับปรุง มีการสืบทอดและนำไปใช้อย่างมีแบบแผน เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่ นอกจากกระบวนการทำธนาคารน้ำเป็นอีกลักษณะหนึ่งของภูมิปัญญาเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ เป็นการจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ และให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันและมีใช้อย่างยั่งยืน

2.1.2 ผลที่เกิดขึ้นจากการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมามีผลให้ชุมชนตะโหมดเกิดการเรียนรู้และปรับตัวมาโดยตลอด ด้วยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนของตน นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นจากการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีดังนี้

2.1.2.1 เกิดวิถีคิดและองค์ความรู้

ที่ผ่านมาชาวบ้านมีการปรับตัวค่อนข้างมาก จากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริง อันนำไปสู่การปรับกระบวนการทัศน วิถีคิด ระบบความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมา ประยุกต์เข้ากับความรู้ใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในด้านวิชาการและการวิจัย องค์ความรู้ใหม่เหล่านี้ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดจิตสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งได้แผ่ขยายและซึมซับตั้งแต่ในระดับบุคคล ระดับกลุ่มและระดับชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านได้ต่อยอดองค์ความรู้ในการจัดการป่า ไปสู่การจัดการน้ำและการจัดการดิน การทำธนาคารน้ำและโครง

การนิคมเกษตรกรรมนาแค จึงเป็นอีกองค์ความรู้หนึ่งที่เกิดจากระบบคิดของคนในชุมชน ที่ได้ผ่านการกลั่นกรองจากภูมิปัญญา ประสบการณ์ และรากฐานวัฒนธรรมชุมชนของตน นำมาผสมผสานกับวิชาการสมัยใหม่ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ซึ่งเป็นสูตรเฉพาะของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำและป่า ให้เกิดความยั่งยืนได้ นอกจากองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยังพบว่าชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำของชุมชนและมีหน้าที่หลักในสภากานวัดตะโหมด เป็นกลุ่มแกนนำที่มีกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่เฉพาะประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้นแต่ยังมีวิสัยทัศน์และความรู้ในการแก้ปัญหาและงานพัฒนาชุมชนต่าง ๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็น ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า กลุ่มแกนนำดังกล่าวมีโอกาสได้รับความรู้ใหม่จากภายนอก ด้วยการได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร ร่วมประชุมในเวทีวิชาการต่าง ๆ อีกทั้งด้วยบุคลิกลักษณะของกลุ่มแกนนำเป็นผู้ที่ชอบสังเกต เรียนรู้ จดจำและใส่ใจในความรู้ต่าง ๆ ทำให้มีความรู้มากมาย ได้ถูกนำไปถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับรู้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยสภากานวัดตะโหมดเป็นจุดนัดพบ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ที่ได้มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งกลุ่มแกนนำหลักประกอบด้วย พระครูสุนทรกิจจานุโยค, พระครูสังฆรักษ์วิชาญ, นายวรรณ ขุนจันทร์, นายสวาท ทองรักษ์, นายสมบุญ จิตสารอารมณ์, นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์, นายเสิน เพชรทอง และยังมีอีกหลายท่าน ซึ่งแกนนำเหล่านี้ประกอบด้วยกลุ่มแกนนำอาวุโส วัยผู้ใหญ่และวัยหนุ่มสาว ซึ่งมีบทบาทสำคัญทำให้ชุมชนเกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาชุมชน โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ

2.1.2.2 ทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับใช้วัฒนธรรมชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน การทำธนาคารน้ำนับว่าเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน ทุกคนในชุมชนรวมถึงชุมชนอื่น ๆ ได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำร่วมกัน บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่มีสิทธิ์ที่จะใช้ทรัพยากรแบบผูกขาด การทำธนาคารน้ำนั้น แม้จะมีเพียงคณะกรรมการและชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงเป็นผู้ร่วมทำธนาคารน้ำขึ้นมา ก็ไม่มีสิทธิ์ใช้น้ำสาขานั้นเพียงกลุ่มเดียว ทุกคนที่ร่วมกันทำธนาคารน้ำต่างก็ต้องการให้มิน้ำใช้ตลอดทั้งปี และต้องการให้ทุกครัวเรือนได้ใช้น้ำทั้งในครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนตะโหมดเองและครัวเรือนในชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ปลายน้ำอย่างทั่วถึงกัน ดังนั้นธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้ทรัพยากรเป็นความเอื้ออาทรของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมชุมชน

ตะโหมค แม้ผู้ที่ลงมือทำธนาการน้ำจะ ได้รับผลตอบแทนเท่ากับผู้ที่ไม่ได้ลงมือทำ แต่สิ่งที่ได้รับคือ ความภูมิใจและสุขใจที่เห็นผู้อื่นได้รับความสุข และเห็นทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน สามารถมี ใช้ได้ตลอดไป

2.1.2.3 ชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่เข้มแข็งได้นั้นจะต้องมีพลังที่จะสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถต่อรองและร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกได้และสามารถพิทักษ์สิทธิชุมชนของตนได้ด้วย แต่กว่าที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้น ต้องอาศัยการสร้างรากฐานเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนเป็น สิ่งที่สำคัญ ชุมชนนั้น ๆ จึงต้องอาศัยวัฒนธรรมชุมชน และสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของตนมาประยุกต์ปรับใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว จากกรณีศึกษาในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนตะโหมคได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชนของตนมาปรับใช้เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาชุมชน ฐานวัฒนธรรมชุมชนในด้านความสัมพันธ์แบบเครือญาติจึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นการเสริมสร้างพลังชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง คนในชุมชนตะโหมคให้ความสำคัญต่อ ภาวะพึ่งตนเองมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมอาชีพและการ ส่งเสริมและช่วยเหลือกลุ่มอาชีพเกษตรกรภายในชุมชน โดยเฉพาะพี่น้องที่ประกอบอาชีพทำสวน ผลไม้ ทางสถานวัดตะโหมคจะช่วยเหลือในการหาตลาด และเป็นตลาดในการขายผลไม้ เพื่อให้ สามารถขายผลไม้ในราคาที่ไม่ต่ำจนเกินไป จะเห็นได้ว่า คนในชุมชนต้องการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อต้องการหลีกเลี่ยงภาวะหนี้สินและลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกอื่น ๆ นอกจากนี้ชุมชน ตะโหมคได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชน สร้างองค์กรชุมชนได้อย่างเข้มแข็งเพื่อใช้ในการเจรจาต่อ รองกับรัฐและหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ให้เกิดการยอมรับ และได้มาซึ่งความร่วมมือ เช่น ในกรณี การเรียกร้องให้รัฐตรวจสอบการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติที่ทับที่ทำกินของชาวบ้านเสียใหม่ และให้ทบทวนโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนตะ โหมคและชุมชนใกล้เคียง โดยอาศัยการต่อรองกับภาครัฐโดยตรงและการร้องเรียนผ่านสื่อในรูปแบบ ต่าง ๆ

2.1.3 ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไขในการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในอดีตปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมคยังมีไม่มากนัก เพราะทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพเท่านั้น ปัญหา ที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภค และปัญหาระหว่างบุคคล เช่น ความขัดแย้ง การลักเล็กขโมยน้อย เป็นต้น การแก้ไขปัญหาในอดีตของชุมชนได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชนมาปรับ ใช้ เช่น ความเชื่อต่อทวดหัวช้าง ซึ่งชาวบ้านให้ความสำคัญเปรียบเสมือนศาลสถิตยุติธรรมของชุมชน

ชน เพราะการตัดสินใจเรื่องใดก็ตามที่ต้องการหาผู้บริสุทธิ์ จะใช้วิธีการสาบานตัวต่อทวดหัวช้าง วิธีการดังกล่าวใช้ได้ผลในอดีต เนื่องจากชาวบ้านให้ความเคารพต่อทวดหัวช้าง และคนในอดีตมีใจเกรงกลัวต่อบาป และไม่มีใครกล้าลบหลู่ต่อทวดหัวช้าง นอกจากนี้ผู้นำธรรมชาติ ได้แก่ ผู้นำทั้งสองศาสนาและผู้อาวุโส เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่อดีต ผู้นำเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน เป็นทั้งผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างบุคคลและพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนอีกกรณีหนึ่ง คือ การที่ชุมชนมีวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางในการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน ทำให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ นำไปสู่การทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ทำให้วัดตะโหมดเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชนเสมอมา จนกระทั่งก่อให้เกิดสถานการณ์วัดตะโหมดในปัจจุบัน

ปัจจุบันปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัญหาในระดับต้นของชุมชนตะโหมด เนื่องจากนโยบายของรัฐ เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าไม้และป่าสงวนแห่งชาติ การประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การให้สัมปทานป่าไม้ และการเข้ามาของโครงการอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง รวมทั้งการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำเกษตรกรรมมากขึ้น ส่งผลให้ทรัพยากรย่อยหรือลงเรื่อย ๆ จนถึงขั้นวิกฤติ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ชุมชนนำโดยสถานการณ์วัดตะโหมดเกิดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม ปัจจุบันจึงเกิดการจัดการทั้งป่า ดินและน้ำ ดังนั้นความเข้มแข็งของสถานการณ์วัดตะโหมด นำไปสู่การคลี่คลายและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ถึงแม้ในความเป็นจริงยังมีการบุกรุกป่าอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันต้องต่อสู้กับโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง เพื่อเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนในอนาคต ชุมชนตะโหมดโดยการนำของสถานการณ์วัดจึงต้องดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

อุปสรรคสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน คือ การขาดความเข้าใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจและดำเนินการในโครงการของรัฐ อย่างกรณีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ ในขณะที่รัฐได้ดำเนินการแล้วท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของชุมชน เพราะการสร้างอ่างเก็บน้ำจะส่งผลกระทบและเป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนตะโหมดนำโดยสถานการณ์วัด ได้นำวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นพลังในการสร้างธนาคารน้ำ เพื่อให้เกิดแหล่งกักเก็บน้ำทางเลือก โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต และเพื่อพิสูจน์ให้รัฐเห็นว่า ชุมชนตะโหมดมีศักยภาพในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและไม่มี ความจำเป็นใด ๆ ที่จะ

ต้องก่อสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ เพียงแค่ทำในจุดเล็ก ๆ ก็สามารถรักษาน้ำไว้ได้และมีไว้ใช้
อย่างพอเพียง โดยที่ทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่ไม่ถูกทำลาย

อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนสามารถนำมาเป็นแนวทางใน
การต่อสู้กับโครงการของรัฐในขณะนี้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ซึ่งการทำธนาคารน้ำของชุมชน
ตะโหมดต้องอาศัยระยะเวลาและความร่วมมือจากหลายฝ่ายจึงจะเห็นผลที่เกิดขึ้น โดยสถานวัต
ตะโหมดได้หาแนวทางเพิ่มเติม ด้วยการสร้างเครือข่ายและพันธมิตรเพื่อร่วมกันต่อสู้เรียกร้องสิทธิ
ของชุมชน อย่างกรณีของการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเดิมในทะเลสาบสงขลา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบได้
ใช้วิธีการสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการต่อสู้และเรียกร้อง โดยขอความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ
ทั้งภาครัฐ เอกชนและสถาบันการศึกษา จนสามารถยับยั้งโครงการดังกล่าวเป็นผลสำเร็จ แม้วิธี
ดำเนินการของชุมชนตะโหมดจะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่ชุมชนก็มั่นใจว่าการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อน ย่อมทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมี
ความยั่งยืน แม้ต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนานและต้องต่อสู้กับพลังอำนาจจากภายนอกที่คอยเข้ามา
แย่งชิงทรัพยากรในชุมชน แต่ผลที่เกิดขึ้นย่อมนำมาสู่การยอมรับจากหน่วยงานของรัฐในอนาคต
อย่างแน่นอน

2.2 การอภิปรายผลตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้พบว่า สภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ
เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ซึ่งวัฒนธรรม
ชุมชนจะมีการสะสม สืบทอด ผิดซ้ำและผิดใหม่ตลอดเวลา อีกทั้งเป็นรากฐานสำคัญที่มีผล
ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อันประกอบไปด้วยมิติของระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ และ
การผลิต ก่อให้เกิดแนวทางในการจัดการทรัพยากรน้ำบนฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ
งานของอเนก นาคะบุตร (2536) ที่ผู้วิจัยได้นำมากรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ คือ การจั
การน้ำโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

2.2.1. คนในชุมชนตะโหมดได้เรียนรู้ระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน โดยให้ความสำคัญ
ต่อความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งมีกลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดการ
ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา รวมถึงความเข้มแข็ง
ของแกนนำสำคัญ ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนได้ปรับประยุกต์ฐานความคิด ความเชื่อที่สืบสานต
ทอดมาให้เหมาะสมต่อสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านประเพณี พิธีกรรม
และการปฏิบัติ ตลอดจนการเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก อย่างในกรณี
การทำธนาคารน้ำ ชุมชนได้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมจากการทำทำนบหัวนา มาปรับเข้ากับการทำฝายแล้ว

ตามแนวพระราชดำริและการสร้างทำนบแบบชาวป่า จนก่อให้เกิดธนาคารน้ำในรูปแบบต่าง ๆ กัน รวมทั้งชุมชนได้นำความเชื่อและพิธีกรรมสอดแทรกในกระบวนการสร้างธนาคารน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านมองธนาคารน้ำว่ามีความสำคัญและคุณค่าทางจิตใจ ควรแก่การจัดการและดูแลรักษา มากกว่าเป็นเพียงสิ่งก่อสร้างเพื่อกักเก็บน้ำเท่านั้น

2.2.2 ชุมชนตะโหมดได้ร่วมกันสร้างเวทีการเรียนรู้ โดยใช้วัดตะโหมดเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานภายนอก จนสามารถวิเคราะห์ทางเลือกที่เหมาะสมต่อการจัดการการใช้ พืชภัยและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำและป่าได้อย่างสอดคล้องกับนโยบายรัฐ และที่สำคัญสอดคล้องต่อศักยภาพและปัญหาที่ดำรงอยู่ในชุมชนได้

2.2.3. ชุมชนตะโหมดได้ร่วมกันจัดตั้งและพัฒนาองค์กรชุมชนขึ้นมา ในนาม “สถานานวัดตะโหมด” เพื่อเป็นแกนกลางในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน นอกจากนี้สถานานวัดตะโหมดได้ร่วมประสานกับองค์กรชุมชนอื่น ๆ ในการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำที่จะดูแลรักษาคลองในชุมชนตะโหมดร่วมกัน

2.3 การอภิปรายผลตามกรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย

วัฒนธรรมชุมชนภายในชุมชนตะโหมด ประกอบด้วย ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ ระบบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม เพื่อตอบสนองให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของคนในชุมชนตะโหมด เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่เด่นชัด ระบบความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวมีหน้าที่ตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจและความร่วมมือกันทางสังคม เสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งเดียวกัน ก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม และยังช่วยสร้างให้เกิดการระดมทรัพยากร การไว้วางใจ การเคารพนับถือ การแลกเปลี่ยนตอบแทน และทำให้เกิดคุณค่ากับสมาชิกของชุมชน และความเป็นเครือญาติดังกล่าว ช่วยให้เกิดการลดต้นทุนในทุก ๆ ด้านทั้งด้านการผลิต การยังชีพ การสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากนี้ ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ ที่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องของคนในชุมชนตะโหมด สิ่งเหล่านี้ตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ในประสบการณ์ของบรรพบุรุษอย่างเป็นระบบ เกิดสำนึกรักในท้องถิ่นตัวเอง มีความภูมิใจในถิ่นกำเนิดและมั่นใจในรากเหง้าของตัวเอง นอกจากนี้พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (collective emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีต

ประเพณี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงรักษาความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกในสังคม ลักษณะดังกล่าวเห็นได้จากการทำธนาการน้ำบริเวณน้ำตกท่าช้าง กระบวนการทำธนาการน้ำได้อาศัยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พิธีกรรมและความเชื่อ ในการสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งเดียวกัน สร้างอารมณ์ร่วมและตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดสำนึกรักในทรัพยากรท้องถิ่นตัวเอง นำไปสู่การทำธนาการน้ำบริเวณอื่น และเกิดกลุ่มในการจัดการน้ำและป่าตามมา

ผลการศึกษาข้างต้น เป็นไปตามกรอบทฤษฎีการหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้ อธิบายไว้ว่า สังคมประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะเพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น เราสามารถศึกษาโครงสร้างของสังคม (หรือความสัมพันธ์ของคนในสังคม) โดยดูจากหน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไรบ้าง อย่างพิธีกรรมและความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (collective emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงรักษาความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกในสังคม ส่วนการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจนั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม

ส่วนทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) สามารถนำมาเป็นกรอบการวิจัย เพื่อใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการของวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากอดีตสู่ปัจจุบันได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยา แนวหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักที่กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม เมื่อสภาพการณ์และสภาวะแวดล้อมมีความแตกต่างออกไป วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่จึงมีการปรับตัว การแก้ปัญหาและมีวิวัฒนาการแตกต่างกัน การศึกษาในมิติวัฒนธรรมชุมชนของชุมชนตะโฮมด ผลการศึกษาทำให้เห็นกระบวนการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม อันประกอบไปด้วยปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐ กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชน และการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก ส่วนปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของผู้นำชุมชน องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรความรู้

และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญ ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม นำไปสู่การปรับตัวของคนในชุมชนให้เข้าไปในทิศทางเดียวกัน และสะท้อนลักษณะเฉพาะถิ่นของชุมชนตะโหมค อย่างเช่น รูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมค ไม่ว่าจะเป็น การทำธนาคารน้ำ การจัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้าง ล้วนเป็นรูปแบบเฉพาะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมค

3. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ มีประเด็นที่เป็นข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย ดังนี้

3.1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

3.1.1 หน่วยงานของรัฐควรเข้าใจมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนและขีดความสามารถที่เกิดจากภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนท้องถิ่นที่สืบสานและประยุกต์มาโดยลำดับ และรัฐควรนำวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ของชุมชน มาเป็นตัวตั้งหรือต่อเติมในกระบวนการพัฒนาของรัฐ และเพื่อใช้เป็นฐานในการผนึกกำลังกับปัจจัยและบริการต่าง ๆ ที่หน่วยงานของรัฐจะเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น เช่น การสนับสนุนเพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นอย่างจริงจัง สนับสนุนงานประเพณีของชุมชน ให้มีความสำคัญและสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ ความรู้ทางวิชาการในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในขณะเดียวกันรัฐควรให้ความสำคัญต่อสิทธิชุมชนและเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนิน โครงการต่าง ๆ ของรัฐ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน

3.1.2 การปรับความสัมพันธ์ ความเป็นเจ้าของ และสิทธิหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นจากรัฐแต่ผู้เดียว มาเป็น 3 ฐานร่วมกันในรูปแบบ “ไตรภาคี” ระหว่าง

- หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง
- สถาบันวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน
- องค์กรชุมชน

ทั้ง 3 ฐานร่วมกันกำหนดและวางแผนการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ สถาบันวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องร่วมกันให้ความรู้และคำแนะนำตลอดจนการประสานงานที่จำเป็น เพื่อยกระดับให้องค์กรชาวบ้านมีบทบาท ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

การทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมดได้รับความสนใจจากชุมชนอื่น ๆ และหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน แต่ยังมีคำถามตามมาเสมอว่า การทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมดในรูปแบบต่าง ๆ นั้น จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ อย่างไร และประสิทธิภาพที่ได้รับมาน้อยเพียงใด ดังนั้นประเด็นเหล่านี้สามารถนำไปศึกษาวิจัยครั้งต่อไปได้ เช่น

- 3.2.1 การศึกษาประสิทธิภาพของธนาคารน้ำ
- 3.2.2 การประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการทำธนาคารน้ำ
- 3.2.3 การศึกษาเปรียบเทียบผลที่ได้รับจากการทำธนาคารน้ำกับอ่างเก็บน้ำ
- 3.2.4 การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนระหว่างชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก กับชุมชนที่ไม่ได้รับการสนับสนุนแต่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ